

In de schoenen van de ander: De rol van inlevingsvermogen bij het samenwerkend leren

Jolien Mouw

Toen ik in het derde jaar van de pabo mijn duale stage liep op een dalton-school merkte ik pas echt wat voor meerwaarde samenwerken kan hebben voor de ontwikkeling van kinderen. Veel onderzoeken onderschrijven mijn persoonlijke observatie en noemen dat samenwerkend leren een positief effect kan hebben op cognitieve, sociale, en motivationele (leer)resultaten, met name in vergelijking tot meer individualistische leermethodes (Johnson & Johnson, 2009; Kyndt et al., 2013). In dit artikel beschrijf ik enkele resultaten uit mijn promotieonderzoek waarin ik onderzocht heb op welke manier inlevingsvermogen kan bijdragen in de effectiviteit van samenwerkend leren.

Jolien Mouw is wetenschappelijk medewerker aan de Rijksuniversiteit Groningen

Kwaliteit van interactie

Tijdens het samenwerken oefenen leerlingen actief met het geven en ontvangen van hulp, ze leren om naar elkaars ideeën en perspectieven te luisteren, problemen op te lossen en gezamenlijk kennis op te bouwen. Parkhurst noemde dit haar tweede principe 'interaction of group life': door het samenwerken bereiden we onze leerlingen voor om in een diverse en complexe samenleving te kunnen participeren. De effectiviteit van samenwerkend leren valt en staat echter met de kwaliteit van de interactie tussen leerlingen. In onderzoeken worden drie typen coöperatieve gedragingen genoemd die voorwaardelijk zijn voor een goede en rijke interactie. Ten eerste moeten alle leerling actief deelnemen en het gesprek gaande houden. Niet alleen door nieuwe informatie in te brengen, maar bijvoorbeeld ook door elkaar complimenten te geven. Ten tweede moeten leerlingen zorgen dat er wederzijds begrip ontstaat. Het is immers erg belangrijk dat iedereen begrijpt wat de taak inhoudt, welke doelen bereikt moeten worden en er consensus is over hoe het groepsproduct er uit moet komen te zien. Daarom zijn zogenaamde grounding activiteiten erg belangrijk. Hieronder vallen allerlei taakgerelateerde en sociale processen zoals planning, monitoring, focussen, checken, en argumenteren. Ten derde is het belangrijk dat leerlingen hoogwaardig hulpgedrag laten zien. Ze moeten leren om duidelijke vragen te stellen, uitgebreide antwoorden te geven en bereid zijn elkaar te helpen wanneer dat nodig is.

Inlevingsvermogen

Toch blijkt het in de praktijk lastig te zijn om ook echt een kwalitatief hoogwaardige interactie te bewerkstelligen. Mijn hypothese is dat inlevingsvermogen mogelijk bepalend is voor de mate waarin leerlingen actief deelnemen, bezig zijn met grounding activiteiten en hulpgedrag vertonen. Oftewel, ik verwachtte dat inlevingsvermogen de kwaliteit van de samenwerkingsprocessen van basisschoolleerlingen kan beïnvloeden. De term inlevingsvermogen verwijst naar het vermogen om de wereld vanuit het standpunt van een ander te bekijken. Als je je inleeft, verplaats je jezelf in de schoenen van de ander en kan

Stepping in another's shoes:

The role of primary-school students' perspective-taking abilities during cooperative learning

Jolien Mouw

Cover van de dissertatie Beeld: auteur

je sociale situaties beter begrijpen. Ook kan je beter reageren op de motivatie, verwachtingen, gedachten, gevoelens, en emoties van de ander, waardoor je wellicht op een meer gepaste wijze met elkaar kunt samenwerken en wederzijds begrip ontstaat. Er kan een onderscheid worden gemaakt tussen cognitief en sociaal inlevingsvermogen. Cognitief inlevingsvermogen verwijst naar het vermogen om mentaal inferenties te maken over de motivaties, intenties en gedachten van een ander, deze te begrijpen en daarover te redeneren. Sociaal inlevingsvermogen relateert sterk aan empathie en heeft betrekking op het begrijpen van de emotionele gesteldheid van de ander en/of het zelf ervaren van deze emoties. In mijn proefschrift heb ik gekeken op welke manier inlevingsvermogen een rol speelt tijdens verschillende fasen van het samenwerkend leren. Want niet alleen naar het daadwerkelijke groepswerk is bepalend voor de effectiviteit van een coöperatieve leeractiviteit. Coöperatieve vaardigheden en gedragingen moeten voorafgaand aan het groepswerk expliciet en intentioneel worden geïnstrueerd, ook wanneer leerlingen al gewend zijn om samen aan een taak te werken. Maar ook de manier waarop het samenwerken wordt getoetst (bijv. een kennistoets) en de evaluatie van het samenwerkingsproces zijn van invloed op de effectiviteit van samenwerkend leren. In dit artikel beschrijf ik een aantal bevindingen die voor de dagelijkse daltonpraktijk van praktische meerwaarde kunnen zijn.

Onderzoeksopzet

In een voormeting heb ik het inlevingsvermogen van alle deelnemende groep 7 leerlingen in kaart gebracht. Hiervoor heb ik drie verschillende instrumenten gebruikt, omdat inlevingsvermogen uit zowel cognitieve en emotionele componenten bestaat. Op basis van deze scores heb ik steeds 3 tot 4 leerlingen in een homogene of heterogene groep geplaatst. Deze groepen zijn niet gebaseerd op de cognitieve vaardigheden van de leerlingen, zoals normaliter het geval is, maar op een sociale dimensie: In homogene groepen werkten alleen leerlingen die bovengemiddeld of hoog scoorden op cognitief en sociaal inlevingsvermogen. In de heterogene groepen was er sprake van verschil in inlevingsvermogen: in deze groepen werkten leerlingen die hoog scoorden samen met leerlingen die gemiddeld of laag scoorden op maten van inlevingsvermogen.

Vervolgens kregen de leerlingen een training waarbij ze de video "effectief coöperatief leren" hebben gezien. In deze video modelleren leeftijdsgenoten op een interactieve manier de drie gewenste coöperatieve gedragingen. Ook is de taak uitgelegd tijdens deze trainingssessie. Leerlingen werkten daarna drie keer volgens een aangepast Jigsaw principe (Aronson, Blaney, Stephan, Sikes, & Snapp, 1978) samen aan een taak waarbij ze de opdracht kregen om voor een museum een folder te schrijven over een belangrijke geschiedkundige gebeurtenis. De benodigde informa-

Wat is dat, een inleef-instructie?

Samenwerkingsvaardigheden zoals inlevingsvermogen moeten expliciet geïnstrueerd worden. De leerkracht kan door een gerichte instructie de kwaliteit van de interactie bevorderen. Inlevingsvermogen verwijst naar het kunnen voelen, ervaren, begrijpen en infereren van de gedachten, intenties, motivatie en gevoelens van een ander. Het gaat ook om het leren begrijpen wat voor effect jouw gedrag op een ander kan hebben. Er was echter nog geen instructie voorhanden om het inlevingsvermogen van leerlingen uit groep 7 in de context van het samenwerkend leren te stimuleren. Daarom heb ik zelf een instructie ontworpen met als doel om leerlingen na te leren denken over het eigen gedrag en de uitwerking hiervan op een ander. Ik heb daarbij de volgende regels aangeboden:

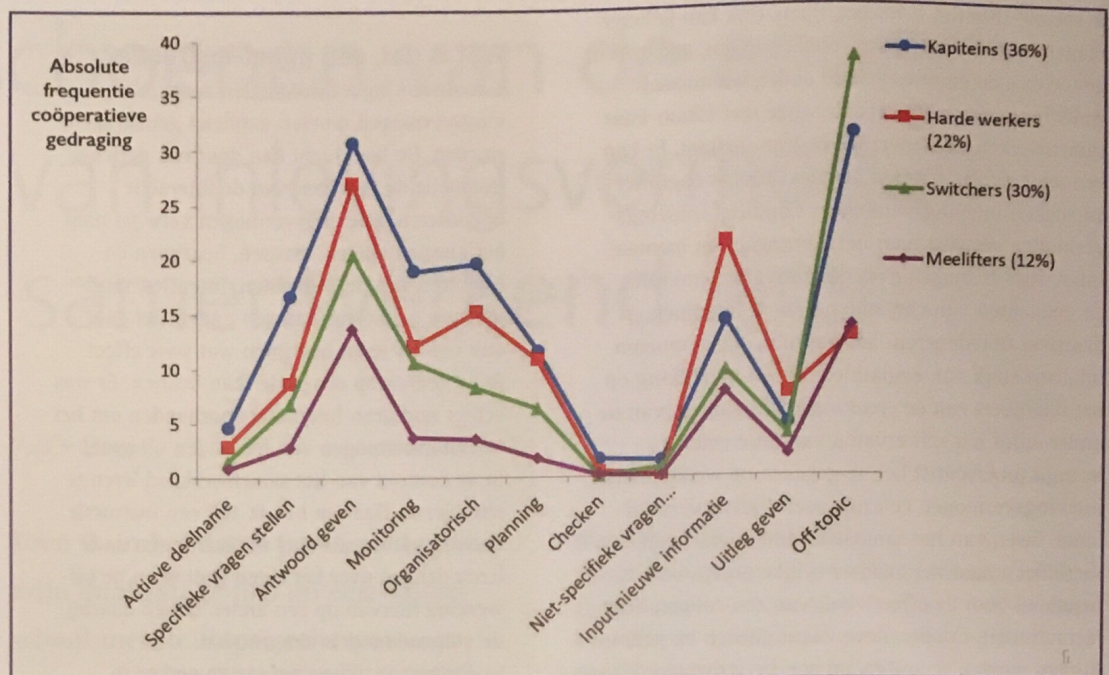
- Probeer je tijdens het samenwerken in te leven in de ander. Dat betekent dat je rekening met elkaar probeert te houden. Verplaats je steeds in de ander en denk na over wat hij/zij denkt of voelt.
- Denk na voordat je iets zegt; hoe denk je dat dit op de ander overkomt? Bijvoorbeeld als je zegt: "dat is echt dom"? Wat zou dat met jou doen als iemand dat tegen jou zegt?
- Zou jij het prettig vinden als je steeds wordt onderbroken of als niemand naar je luistert?
- Door je in te leven in je groepsgenoot zorg je voor een prettige sfeer.

De leerlingen kregen deze instructie tijdens de training effectief coöperatief leren, elke keer voorafgaand aan het groepswerk en werden door middel van een post-it ook tijdens het groepswerk hieraan herinnerd.

tie konden leerlingen uit hun eigen tekst halen. Deze teksten zijn vanuit het perspectief van verschillende hoofdpersonen geschreven, waardoor ieder groepslid over andere informatie beschikte. Leerlingen werden hierdoor uitgedaagd om te discussiëren en te overleggen, tot een gemeenschappelijk referentiekader te komen en een folder te schrijven. De samenwerking is steeds gefilmd en leerlingen maakten na afloop een kennistoets.

Inlevingsvermogen in de instructiefase

Allereerst heb ik onderzocht of de instructie die leerlingen krijgen inderdaad de kwaliteit van de interactie en de leeruitkomsten beïnvloedt. Ook heb ik gekeken of de samenwerking bevorderd kan worden als we leerlingen expliciete instructie geven over hoe je je moet inleven tijdens het samenwerken. Hiertoe is gebruik gemaakt van drie verschillende condities waarin de training "effectief samenwerkend leren" op een andere manier is aangeboden: Leerlingen in de

Figuur 1. Rolverdeling en gedrag bij samenwerken.
Beeld: auteur

Coping-conditie kregen niet alleen gewenste coöperatieve gedragingen te zien, maar ook ongewenste. Zij observeerden bijvoorbeeld eerst een groepje leerlingen waarin niemand de ander liet uitpraten en kregen vervolgens een samenwerking te zien waarin de groepsleden respect voor elkaar hadden en elkaar uit lieten praten. Leerlingen in de Mastery-conditie en in de Inleef-conditie observeerden alleen gewenste gedragingen. De leerlingen in de Inleef-conditie kregen daarnaast ook de opdracht kregen om zich in te leven tijdens het lezen en tijdens het samenwerken. Ik vond dat deze laatste groep leerlingen vaker sociale gedragingen vertoonden. In vergelijking met leerlingen die geen inleefinstructie ontvingen deden zij vaker actief mee en gaven meer complimentjes. Daarnaast waren deze leerlingen ook vaker niet-taakgericht bezig (d.w.z. off-topic gedrag): Ze maakten vaker grapjes en praatten over allerlei dingen die niets met de taak te maken hadden. Dit was zowel voor leerlingen met een laag inlevingsvermogen als voor leerlingen met een hoog inlevingsvermogen het geval. Dat lijkt te suggereren dat inlevingsvermogen een positieve stimulans geeft aan sociale gedragingen die van belang zijn voor het bevorderen van groepscohesie en het creëren van een veilig klimaat. Daarnaast bleek dat het ontvangen van een inleefinstructie kan resulteren in lagere leeruitkomsten. Ik pleit er desondanks niet voor dat een dergelijke instructie niet moet worden toegepast. Ik ben van mening dat samenwerkend leren niet alleen moet worden ingezet als middel om academische of cognitieve leerdoelen te bereiken. Het is minstens zo belangrijk om leerlingen de samenwerkingsvaardigheden en coöperatieve gedragingen aan te leren die zij later nodig hebben om in de samenleving te kunnen functioneren. Voor dat doel kan een inleefinstructie juist wél een uitkomst bieden, gezien het feit dat het een verandering in sociaal gedrag teweeg kan brengen.

Inlevingsvermogen in de groepsworkfase

Ook wanneer leerlingen geen specifieke inleefinstructie ontvangen lijkt inlevingsvermogen van invloed te zijn op de coöperatieve gedragingen van leerlingen uit groep 7. Eerst heb ik gekeken of leerlingen van elkaar verschillen in de coöperatieve gedragingen ze tijdens de samenwerking laten zien. De coöperatieve gedragingen van de leerlingen bleken inderdaad van elkaar te verschillen, aangezien we leerlingen in één van de vier gedragsprofielen konden plaatsen. Eigenlijk laten deze vier profielen zien welke rollen de leerlingen tijdens het samenwerken aannemen (zonder dat ze daarin geïnstrueerd zijn). Op basis van de meest prevalentie gedragingen (zie Figuur 1) heb ik de profielen kapiteins, harde werkers, switchers, en meelifters genoemd.

Leerlingen met een kapiteinsprofiel sturen de samenwerking in zeer hoge mate: Ze dragen in absolute zin het meest bij en maken daarbij vaak gebruik van grounding activiteiten en stellen veel elaboratieve vragen. Kapiteins worden echter ook snel afgeleid en zijn vaak met andere dingen bezig dan de taak. Het gedragsprofiel van de zogenoemde harde werkers benadert een effectieve leiderschapsrol: Zij zijn ook in hoge mate betrokken bij grounding activiteiten en lieten het vaakst hoogwaardig hulpgedrag zien. Ook zijn dit de leerlingen die het meest on-topic bezig waren. Leerlingen met een switcherprofiel wisselden continu tussen taakgerelateerde en niet-taakgerelateerde gedragingen. Zij zijn wel betrokken bij de taak, maar dragen in absolute zin minder vaak iets bij dan de kapiteins en de harde werkers. Het laatste profiel is dat van de meelifters. Het is niet zo dat deze leerlingen helemaal niets doen. Ze nemen wel deel aan het groepsproces, maar alleen wanneer hun groepsleden hen om input vragen (bijv. "Annelies, vertel jij ook eens waarover jij hebt gelezen"). Waarschijnlijk leren deze leerlingen ook van het groepsproces, alleen

doen zij dit op een andere manier; namelijk door te observeren in plaats van te participeren.

Vervolgens heb ik gekeken of de kapiteins, harde werkers, switchers en meelifters van elkaar verschillen wat betreft hun cognitieve en sociale inlevingsvermogens. Dit bleek niet het geval te zijn: Ik kon geen statistisch bewijs vinden dat bijvoorbeeld een leerling met een harde-werkers profiel zich beter in kan leven dan leerlingen met een ander profiel. Daarmee lijken de data te suggereren dat individueel inlevingsvermogen (hetzij cognitief, hetzij sociaal) niet van invloed is op de coöperatieve gedragingen (d.w.z. coöperatieve gedragsprofiel) die leerlingen tijdens de samenwerking laten zien.

We zien echter wel verschil in de coöperatieve gedragingen (en dus de gedragsprofielen) van leerlingen die in heterogene groepen werkten en de leerlingen die in homogene groepen werkten. Leerlingen zijn op basis van hun inlevingsvermogen in homogene of heterogene groepen geplaatst. In homogene groepen werkten alleen leerlingen die bovengemiddeld of hoog scoorden op een combinatie van cognitieve en sociale maten van inlevingsvermogen. Leerlingen in heterogene groepen werkten samen met leerlingen die varieerden in het niveau van inlevingsvermogen. Figuur 2 laat zien dat leerlingen die in een homogene groep zijn geplaatst procentueel gezien vaker een harde-werkers profiel aannemen. Het percentage leerlingen dat in het kapitein profiel wordt geplaatst is daarentegen hoger in heterogene groepen. Leerlingen in homogene en heterogene groepen verschillen niet van elkaar in hoe vaak zij in een switcher of meelifter profiel werden geplaatst. Kort samengevat: het vormen van groepen op basis van het inlevingsvermogen van de groepsleden heeft invloed op de rol die een leerling tijdens het groepswerk aanneemt. Deze bevindingen kunnen daltonleerkrachten informeren bij het vormen van groepjes. Bijvoorbeeld door leerlingen die vakinhoudelijk uitvallen –maar zich wel goed kunnen inleven– samen te laten werken met leerlingen die dat ook kunnen, aangezien bijna de helft van de leerlingen in homogene groepen

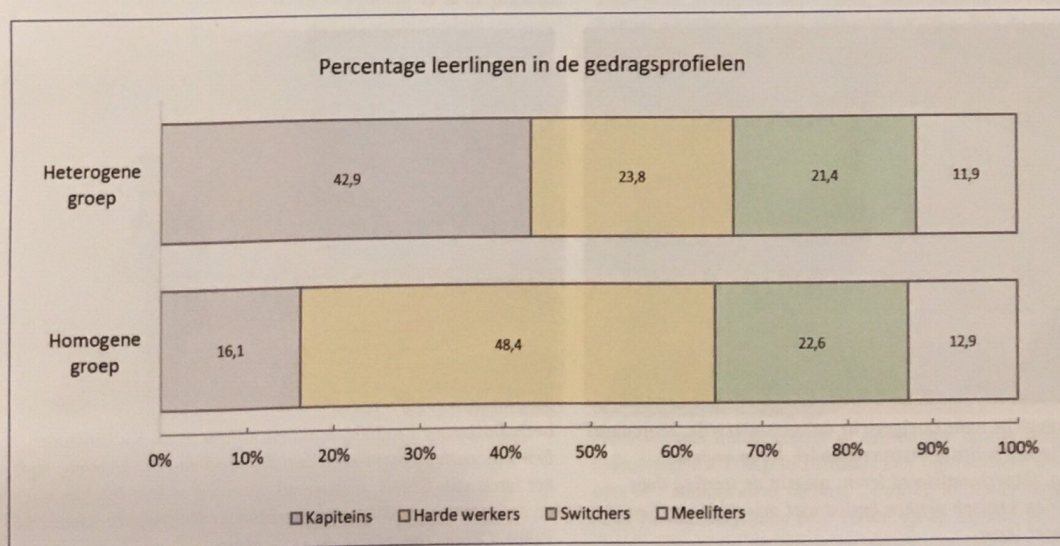
een harde werkers profiel (met veel effectieve gedragingen) aannemen. Daarnaast laten de resultaten zien dat het, afhankelijk van het doel dat je hebt, waardevol kan om leerlingen niet op een cognitieve dimensie, maar op een sociale dimensie te groeperen.

Conclusie

Hoewel ik het positieve effect van inlevingsvermogen niet in elke fase van het samenwerkend leren aan heb kunnen tonen, laten de data van de voormeting zien dat basisschoolleerlingen –net als volwassenen– wel in staat zijn om zich in te leven in een ander. Dit roept een interessante vraag op, namelijk hoe we er voor kunnen zorgen dat de mate waarin een leerling in staat is om zich in te leven gereflecteerd wordt in de mate waarin hij of zij dat uiteindelijk ook echt doet tijdens het samenwerken. Inlevingsvermogen ontwikkelt zich als functie van ervaring met sociale interactie: daarom is het niet ondenkbaar dat wanneer leerkrachten de Inleef-instructie expliciet blijven aanbieden het bewust inleven een natuurlijk kenmerk van het samenwerken gaat worden. Maar dit lange-termijn effect is een aanname, die ik in mijn onderzoek niet heb kunnen onderzoeken.

Referenties

- Aronson, E., Blaney, N., Stephan, C., Sikes, J., & Snapp, M. (1978). *The Jigsaw Classroom*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Johnson, D. W., & Johnson, R. T. (2009). An educational psychology success story: Social interdependence theory and cooperative learning. *Educational Researcher*, 38, 365–379.
- Kyndt, E., Raes, E., Lismont, B., Timmers, F., Cascallar, E., & Dochy, F. (2013). A meta-analysis of the effects of face-to-face cooperative learning. Do recent studies falsify or verify earlier findings? *Educational Research Review*, 10, 133–149.
- Mouw, J. M. (2018). *Stepping in another's shoes: The role of primary-school students' perspective-taking abilities during cooperative learning* (Proefschrift). Universiteit Leiden.

Figuur 2. Het inlevingsvermogen van de groepsleden heeft invloed op de rol die een leerling tijdens het groepswerk aanneemt. Beeld: auteur